

חוברת לימוד והגות

יתרו

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "יתרו: מי היה יתרו?": פרשת ההתגלות נושאת את שמו של כהן נוכרי, לשעבר יועצו של פרעה, המביא לעם שיעור שהעם לא יכול היה לתת לעצמו — ואחר כך שב לביתו.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת יתרו

01	שלושה יועצים, שלושה גורלות
02	שבע ותרי"ג: הכתר
03	ה' של שמאל, ה' של ימין
04	עמלק, או ערכו של הספק
05	משה ויתרו: מן האחד אל הריבוי
06	זמן שהטבע אינו ממלא
07	הוא פתח בהחזרת אישה ושני ילדים
08	מה שמע יתרו?
09	תורה שה' נותן, תורה שהעם משיב לו
10	לשפוט, או ללמד לשפוט את עצמם
11	מדוע שב יתרו לארצו?
12	ההלכה — בגד שמשאילים?

הצגה

פרשת ההתגלות, זו המגדירה את ההווה היהודית, נושאת את שמו של נוכרי. כדי להבין את הכבוד הזה, הרב יוצא מן הביוגרפיה של יתרו: הוא היה אחד משלושת היועצים הקרובים לפרעה כשביקש לשעבד את העם היהודי.

השאלה

בלעם, יתרו, איוב: מה אומר גורלו של כל אחד על נקיטת עמדה — ועל השתיקה?

התשובה

"שלושה היו באותה עצה: בלעם, איוב ויתרו" (סוטה יא, א).

בלעם היה מתומכי מדיניות הדיכוי: יש לצמצם את יכולת ההתפשטות של העם הזה ואת עמידתו על שלו בארץ נכריה. יתרו היה נבון הרבה יותר. בהתחשב בשירותים שנתן יוסף לאומה בעת משבר, במשך שנים כה רבות, אין להשיב בכפיות טובה לצאצאיו, אלא לחוס על העם הזה ולראות בו חלק בלתי נפרד מאוכלוסיית מצרים. הדעה הזאת לא מצאה חן בעיני המדיניות החדשה של המלך, ואילצה את יתרו לברוח.

היועץ השלישי היה איוב. הוא הסתפק בשתיקה; הוא לא רצה להכריע לא לצד זה ולא לצד זה.

ומי שדיבר לטובה, במחיר הגלות, הוא שנותן את שמו לפרשת מתן תורה: כבוד הניתן, אומר הרב, לאב־הטיפוס של הגר המצטרף אל העם היהודי.

מסקנת הרב

מאחר שאיוב העדיף את השתיקה, נענה, כמידה כנגד מידה, בשתיקתו של ה' מול יסוריו ומצוקותיו.

לקח לשולחן

יש שיחות שבהן שתקנו, ואמרנו לעצמנו שאין זה עניינו. שכל אחד יזכיר אחת. איזה מחיר שילמנו מאז, בלי לקשור אותו לשתיקה ההיא?

הצגה

חז"ל מייחסים ליתרו שהוסיף פרשה לתורה. האם זו תוספת או הרחבה? הרב מונה: שבע מצוות לאנושות, תרי"ג לישראל. ולסכום יש שם.

השאלה

מדוע שבע מצוות בני נח מתווספות לתרי"ג המצוות, במקום שיהיו כלולות בהן מלכתחילה?

התשובה

תרי"ג ועוד שבע הם תר"ך, בגימטריה "כתר"; חז"ל: "חכמה בגוים — תאמין".

כששומר מצוות בני נח מצטרף אל העם היהודי, הוא אינו מכליל את המצוות האלה בתוך תרי"ג המצוות: הוא מוסיף אותן. תרי"ג ושבע הם תר"ך, בגימטריה "כתר". הכרתו של העם היהודי היא הרגע שבו הוא מקים קשר הרמוני בין חכמת האומות — שבה בני האדם מגלים בעצמם את החוקים המסדירים את קהילתם — לבין התורה שנגלתה מלמעלה.

יש אפוא שני חוקים: זה שנגלה, וזה שהאדם מגלה בעצמו. ויש להאמין לגמרי שיש חכמה בגוים: כל אדם, המונע ברוח אלוקית לפי מידתו, מסוגל לגלות כללי חיים המשיקים בחלקם לאלה של הבורא.

ההבדל? כל עוד חוק לא נגלה, אפשר לשחק בו, להתאים אותו למידתך, לפי הנסיבות ומצבי הרוח, כמו בגד. החוקים שהמוחלט הכתיב אינם ניתנים להתאמה: אנחנו שצריכים להימדד מולם. בתורה שנגלתה יש אפוא כפייה, שהרי היא נכפית מבחוץ; ואילו זו שמגלים בעצמם מבטאת חירות מלאה, הסכמה מרצון.

מסקנת הרב

הדרך הטובה ביותר היא לעולם לא להרגיש כפוי מבחוץ לקיום מצווה, אלא נישא על ידה, בתנועה פנימית.

לקח לשולחן

לפעמים אנו מצייתים לחוק שמעולם לא עשינו לשלנו. איזו מצווה אנו מקיימים מתוך כפייה חיצונית בלבד? ואיזו התאמנו כל כך למידתנו שהיא חדלה למדוד אותנו?

הצגה

חז"ל רואים ביתרו את אב־הטיפוס של כל פולחני דורו: אדם בעל מחשבה אוניברסלית, שידע מה מייצג כל אליל, כל זרם מחשבה, כל תשוקה. את כולם טיפח, את כולם העמיד במבחן.

השאלה

מה גילה בסוף כל האמונות שניסה — ומדוע התורה מעמידה אותו לפני עשרת הדיברות?

התשובה

הרב: "השם הוא ההוויה. ההוויה היא מעבר לכל האלוהויות האלה".

כל צורות האמונה האלה נשארו בגבולות האל הבורא, שהיקום כולו מעיד על נוכחותו. מוצאים אותה בצורות הטבע כמו באומנויות החיים — מה שקוראים היום תחביבים, ואז היו טעמי חיים שנלקחו עד הקצה. אבל זה נשאר מוגבל, כמו שהטבע מוגבל. כדי לצאת מן הגבולות, היה צריך לצאת מחוקי הבריאה, כלומר להפסיק להשתייך לעולם הזה: זה בלתי אפשרי.

אז אנו נוטים לעצב את האלוקות לפי דרך מחשבתנו, לפי השקפותינו הפילוסופיות. והאל הזה יכול להיות של שמאל כמו של ימין, או של מרכז. מה שהביא העולם היהודי בקול הנביאים הוא שההוויה היא מעבר לכל האלוהויות האלה, שנשארות מוגבלות.

בהעמידה את יתרו לפני עשרת הדיברות, התורה מלמדת שאם לא נשלב את החכמה הנובעת מן האלוקות בדרך שבה אנו תופסים את נוכחותו, נעבוד, במסווה של אמונתנו, צורות שונות של התגלות. זה מה שיתרו הוקיע.

מסקנת הרב

אנו עובדים את אותו ה' תחת כמה תוויות.

לקח לשולחן

לכל אחד מאיתנו יש אלוך שחושב בערך כמוהו. באיזו נקודה, השנה, סתרה התורה את השקפותינו? ואם התשובה היא "באף אחת" — מה יש להסיק מכך?

הצגה

הפרשה הקודמת מסתיימת בציווי למחות את זכר עמלק. זו נפתחת בבואו של אדם מבחוץ. והרב מזכיר שעמלק שווה בגימטריה ל"ספק".

השאלה

על איזה ספק מדובר — ומדוע נחוץ אדם הבא מבחוץ כדי למחות אותו?

התשובה

עמלק = 240 = ספק; "היש' בקרבנו אם אין?" (שמות יז, ז).

הספק הוא השאלה: האם ה' שוכן בקרבנו, האם אנו פועלים תמיד בשמו? אנו מטילים אז ספק בעצמנו, ויש לעקור את הספק הזה בכל מחיר. גם האומות מטפחות אותו כלפינו; מכאן אלה שרודפות אותנו ודוחות אותנו.

אבל אין לשים את כל האומות באותו סל. יש חסידי אומות העולם, הרגישים למה שאנו מייצגים ולמסר שאנו מביאים לעולם. שימו לב: אין אלה עמים. אלה יחידים הפזורים בכל עם.

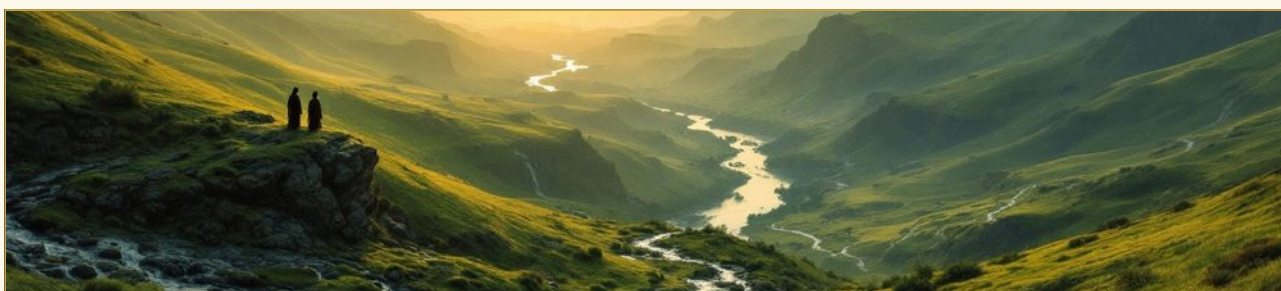
והנה, אומר הרב, מה שמפריד בינינו לבין האומות הוא שאיננו יודעים לכנס את כל האמונות ואת כל אומנויות החיים תחת דגל אחד, זה של ההויה. אנו חיים אז בשני עולמות נפרדים, וההישארות בשוליים מזינה אנטישמיות מתמדת. מטרת ההתגלות היא להתיך את האנושות לזרם מחשבה בעל שלוחות רבות, המתכנסות אל נקודה אחת. את זה רק אדם הבא מבחוץ יכול לפתוח: לכן יתרו יוצא לקראת ההתגלות — ובכך מוחה את עמלק.

מסקנת הרב

זה מהווה את הקו המחבר המשיחי בין עם ישראל לשאר האנושות.

לקח לשולחן

אנו נוטים לשפוט את האומות בגוש אחד ולהרגיע זה את זה. מי, מחוץ לעולמנו, אמר או עשה השנה משהו שהשיב אותנו אל עצמנו? האם הכרנו בכך, או סיווגנו זאת כיוצא מן הכלל?

הצגה

בעיני הרב, יתרו הוא בקרב האומות המקבילה של משה. שניהם גדלו בארמון פרעה, שניהם מכירים היטב את התרבות המצרית ואת גבולותיה. אבל אין הם מביאים אותו דבר.

השאלה

האם יש לצאת מכל הדברים כדי לעלות אל האחד, או לצאת מן האחד כדי לשלב בו את כל הדברים?

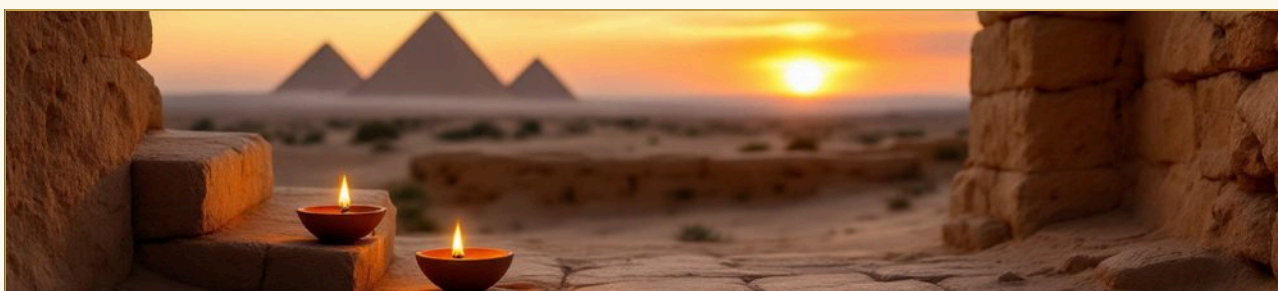
התשובה

הרב: יתרו הוא "המקבילה של משה בקרב האומות האחרות".

מה שמשה מביא לעם ישראל הוא האמונה בה', בהוויה. מה שיתרו מביא הוא שכל האלוהויות שמאמינים בהן מוצאות את תכליתן בהוויה היחידה הזאת. הכול תלוי או בדרך הראייה. או שדרך פרטי כל היסודות, כשהם מוכרים היטב, מגיעים אל האחד; או שמן האחד משלבים את כל שאר פרטי החיים. זה, אם תרצו, הדו־שיח בין יתרו למשה. שניהם גדלו בארמון פרעה, שניהם מכירים היטב את התרבות המצרית — ואת גבולותיה. כך יכול יתרו להיות, בשביל האומות, מה שמשה הוא בשביל ישראל.

לקח לשולחן

יש המתקדמים דרך הפרטים — מנהג אחד ואחריו אחר; ואחרים יוצאים מרעיון גדול ומכניסים לתוכו את החיים. איזו מן הדרכים האלה היא שלנו? מה נוכל ללמוד ממי שהולך בדרך האחרת?

הצגה

כשמדברים על מצרים, אומר הרב, מדברים תמיד על קמצרים, על גבולות: גבולותיה של מחשבה, של ציוויליזציה. משה ויתרו מכירים את שניהם. כאן מתעצבת דמותו של הגר.

השאלה

מה לא יכלה מצרים, עם כל מדעיה, לחיות — ומה מביא מי שמצטרף לישראל?

התשובה

מצרים ומצרים: מצרים והגבולות.

זו האימפריה הגדולה, המדע הגדול; יש במצרים חכמים גדולים. אבל מדעם נשאר תלוי בחוקי הבראיה, בלי יכולת לעבור מעבר להם. הם אינם יכולים לדבוק בזמן שאינו מתמלא ביסודות הטבע. אנחנו נוצרנו כדי לחיות את הזמן הזה בהפשטתו הטהורה, דרך השבת.

וכך, אנחנו שמשלבים את יסודות המוסר בהלכה, כדי לתת לה את חותם המוחלט. אבל חשוב שהמוסר יקדם למעשה. אסור שהאמונה תעוור עד כדי מתן ערך עצמי למעשים, בלי הסכמה מרצון, משום שהבנו והפנמנו את מה שאנו עושים.

זה הגר: מי שהביא את כל היסודות שגילה בעצמו, והעמיד אותם במבחן המוחלט, כלומר ההתגלות.

מסקנת הרב

לא הזמן מתמלא ביסודות הטבע; אנחנו שמשלבים את יסודות הטבע בזמנו.

לקח לשולחן

השבועות שלנו מלאים ביומן, במסכים, בעבודה. האם השבת היא אצלנו זמן משוחרר, או רק יום שמתמלא אחרת? ואיזו מחווה אנו עדיין עושים בלי שהבנו מעולם מדוע?

הצגה

יתרו בא מיד אחרי יציאת מצרים. לפני כל נאום, לפני כל עצה, מעשהו הראשון הוא ביתי: הוא מחזיר למשה את אשתו ואת שני בנים, שמשה נפרד מהם כדי למלא את שליחותו.

השאלה

מדוע השיעור הראשון שהובא לגואל ישראל עוסק בביתו שלו?

התשובה

"ויקח יתרו חתן משה את צפרה אשת משה... ואת שני בניה" (שמות יח, ב-ג).

משה נפרד מאשתו ומשני ילדיו במילוי שליחותו. יתרו בא לומר לו: אין מקריבים את חיי המשפחה כשמתמסרים למען העם, ואף לא למען ה'.

להפך: חיי המשפחה עצמם הם חלק מן החובות שיש לאדם כלפי ה'. זה היה שיעורו הראשון, והוא קודם לכל האחרים.

כי ייחודו של יתרו, אומר הרב, הוא להבין, להקשיב, לראות את שלמות הדברים.

מסקנת הרב

חיי המשפחה שלו נתונים תחת חותם העבודה הזאת, החובות שיש לאדם כלפי ה'.

לקח לשולחן

אנו נוטים להעמיד את מסירותנו מעל לכול, ויקירינו ממתינים מאחורי הדלת. ממי לקחנו זמן השנה כדי לתת אותו למטרה? מה צריך להחזיר הביתה?

הצגה

הכתוב ברור: יתרו שמע את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל, כי הוציאם ממצרים. די היה בכך. חז"ל אינם מסתפקים בזה ושואלים: מה שמע?

השאלה

עמים רבים שמעו את אותה שמועה. מדוע רק אדם אחד בא בעקבותיה?

התשובה

רש"י על שמות יח, א: "מה שמועה שמע ובא? קריעת ים סוף ומלחמת עמלק".

עמים רבים שמעו על הגבורות האלה. זה עורר הלם יומיים, שלושה ימים, שבוע; ואחר כך זה הוכנס בין תופעות ההיסטוריה או הטבע. ייחודו של יתרו הוא שהוא חוקר את המאורע.

לפי תשובה אחת, הוא שמע על קריעת הים: הדילוג הזה מעבר למוות, נס הישרדותו של העם הזה, וצדק אימננטי — המצרים ביקשו להטביע את העם, והם שטבעו. לפי אחרת, הוא ראה את הניצחון על עמלק: העם שנכנע במצרים פותח עתה במאבק, וניצחונו מוסרי לא פחות מגופני.

אבל לא כל החכמים בדעה זו. הגר המצטרף לעם אינו תמיד זה שמתפעל מן ההשגחה או מן הגבורות. הוא נפעם מן התורה: תחילה היא הציגה את עצמה ככפייה; אחר כך, משהופנמה, נעשתה ביטוי לחירות הפעולה המלאה של העם הזה.

מסקנת הרב

אנו מוצאים בו את האדם החוקר את המאורע.

לקח לשולחן

בכל שבוע אנו מקבלים חדשות שהיו צריכות להזיז אותנו, ותוך שלושה ימים הן מסתדרות בין הידיעות השוליות. מה שמענו השנה בלי להקשיב? על מה עוד עלינו לדעת להתפעל?

הצגה

מה שהרשים את יתרון, אומרים חכמים אחדים, אינו הנס ואינו הניצחון: זה מה שמתרחש בין ה' לבין העם הזה סביב הכתוב. דבר שלא מצא באף אחת מן החכמות שניסה.

השאלה

מהו חוק שפירושו נתון בחלקו בידי האדם — ומה נעשה עם הלומד עם כוראו?

התשובה

התורה שבכתב והתורה שבעל פה; העם היהודי — החברותא של הקב"ה.

יש התורה שבכתב, שה' נותן לעם היהודי; ויש התורה שבעל פה, שהעם היהודי משיב לה'. יש פרשנות של התורה המיוחדת לאדם, ואינה זרה למחשבתו של ה'. האדם הוא בן השיח המועדף: מי שעמו ה', כביכול, לומד את תורתו.

האם מדובר בבניית המשכן? ה' יכול לשרטט את קווי הכלליים; אבל מי שמגשים אותו הוא העם עצמו, והוא עושה זאת לא מתוך כפייה, אלא משום שהוא חש צורך להגשים אותו. זה מה שהרשים את יתרון: הדר' שיח המתמיד הזה, תנועת ההרחבה והפרשנות המוציאה את התורה מקליפתה ונותנת לה היקף יוצא דופן. אבל זה דורש לשקוד על הלימוד.

כי כשאנו מתקרבים אל הדיבור שנגלה, אנו בפתיחת ההווה אל האינסוף, עד כדי כך שדיבורנו שלנו יכול להיעשות המלט של בריאה חדשה.

מסקנת הרב

העם היהודי הוא החברותא של הקב"ה, והקב"ה הוא החברותא של העם היהודי.

לקח לשולחן

אפשר לקיים מצוות כל החיים בלי לפתוח אי פעם שיחה עם הכתוב. מה למדנו השנה, ולא רק קיימנו? עם מי, סביב השולחן הזה, נוכל ללמוד בחברותא?

הצגה

יתרו רואה את משה שופט את העם מן הבוקר עד הערב, ומזהיר אותו. אפשר לשאול מה לא ידע משה: שצריך שופטים, סופרים, ממונים — את זה ראה בניהול האימפריה המצרית. בעיני הרב, העצה נוגעת לדבר אחר לגמרי.

השאלה

מה מוכיח יתרו את משה, המתמסר כולו לעמו?

התשובה

"לא טוב הדבר אשר אתה עשה. נבל תבל" (שמות יח, יז-יח).

שים לב, אומר לו יתרו, אתה תקטין את עצמך, תצמצם את יכולותיך. הנח לעם לטפל בבעיותיו הפנימיות, והקדש את עצמך לגלות לו מלמעלה את האפשרויות להתקדם. כשנשארים כל הזמן ברמת העם, ודנים בבעיות היומיום, אין יוצאים מזה: צריך מקור השראה, רוח חדשה.

הדבר נכון לכל מי שנושא בעול קהילה או משפחה. העיקר אינו להתמסר כליל למטרה: צריך לדעת לשמור זמן לעצמך, כדי להתמלא, להתחנך, להתחדש — כי ככל שהאדם גדל, סביבתו גדלה עמו.

בכך תלויה צמיחתו של האדם. להישאר תמיד בגבולות של אמונות או של מחשבה, נשגבת ככל שתהיה, בלי יכולת לאוורר אותה בהמראה אחרת: אז החיים נעשים חזרתיים, מזדקנים, ואין להם עוד טווח.

מסקנת הרב

העניין אינו לשפוט את האחרים, אלא ללמד אותם לשפוט את עצמם.

לקח לשולחן

מתי, בפעם האחרונה, שמרנו שעה כדי להתמלא ולא כדי לשרת? ובאיזה נושא, בבית, עלינו לחדול להכריע כדי לתת לאחרים ללמוד לשפוט?

הצגה

הוא בא, הביא את המסר שלו, נתן את שמו לפרשת ההתגלות — ושב לביתו. הגר למופת אינו נשאר.

השאלה

מדוע מי שפתח את הדרך שב אל נקודת המוצא שלו, ומה הוא נושא עמו בשוֹבו?

התשובה

"וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו" (שמות יח, כז); "ויאמר יתרו: ברוך ה'" (שמות יח, י).

חז"ל מבחינים בכמה עמדות של יתרו: מי שבא לפני מתן תורה, מי שבא אחריו, ומי ששב לארצו. כך גם אנשים מצטרפים אלינו לפני הקמת מדינת ישראל, אחרים אחריה, ואחרים עוזבים אותנו ושבים לבסיס המוצא שלהם.

מדוע הוא שב? משום שגם לו, במה שהוא, יש מה לומר. הוא הצטרף לעם, הביא את המסר שלו, רשם את פרשתו, נתן את דחיפתו לדרך שבה תופסים את הדר' שיח בין ה' לבין האנושות. הוא הכהן הגדול של עמו, והוא הולך להנחיל שם את דרך מחשבתו.

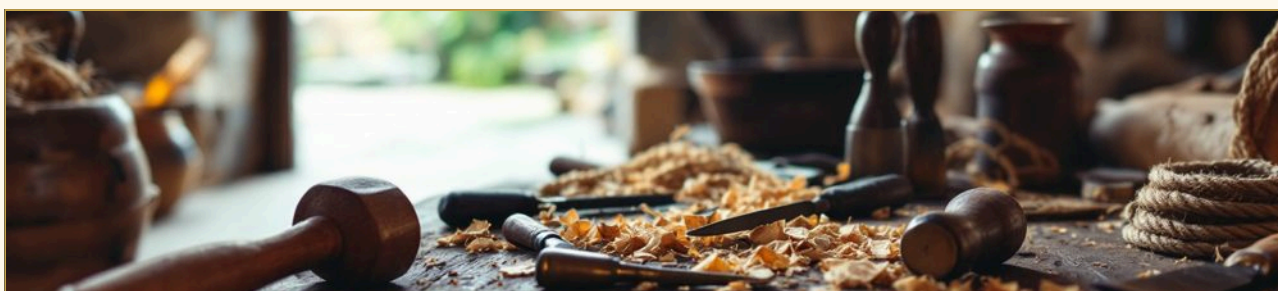
והוא משאיר לנו מילה: עד בואו איש לא אמר "ברוך ה'". היה צורך ביתרו כדי שגלמד מפיו לומר שלא ייבש מקור הטובות שה' מעניק לאדם — ועלינו להגשים אותן. לכן נאמר "קשים גרים לישראל": הם נושאים לפעמים לקחים שלא הפנמנו די, כי הנוחות שבחיים בגבולות אמונתנו חזקה מן הניסיון.

מסקנת הרב

הוא לא שב כפי שבא: הוא העשיר במשהו, והוא נושא אותו בתוכו.

לקח לשולחן

קל יותר לקבל אדם מאשר לקבל את הלקח שהוא מביא. מי אמר לנו השנה דבר נכון שדחינו משום שלא היה משלנו? ומה יש לנו, לנו, להביא למי שמחכים לנו מחוץ לשולחן הזה?

הצגה

משתתף שואל את הרב: אם התורה נפתחת כך אל האומות, האם גם ההלכה מכלילה? והעם היהודי, בחייו המעשיים, האם הוא כזה כפי שהתורה הייתה רוצה?

השאלה

מדוע אין ההלכות המעשיות של היהדות עובדות כמו בגד שכל אחד יכול ללבוש?

התשובה

הרב: ההלכה — "אלה הכלים שבהם תיישם את שאיפותיך שלך".

ההלכה, משיב הרב, היא הכלים שלך: אלה שבהם אתה מיישם את שאיפותיך, את אידיאל חיך. איך יכול להפקיד אותם בידי אדם אחר, שאין לו אותם צרכים. לשמור שבת אין פירושו ללבוש בגד: פירושו לשמור את רוחה, מבפנים.

מן האומות האחרות מבקשים רק את שבע מצוות בני נח, ודי בכך. מי שרוצה ללכת מעבר לכך מקבל זאת על עצמו ועובר תקופת גיור, המחייבת אותו ללמוד את הדברים מבפנים ולדבוק בהם מבפנים — לא ללמוד הלכה לקראת מבחן, ואחר כך להניח אותה בצד משעבר המבחן.

כל מה שלמדנו, מוסיף הרב, איננו משתמשים בו בהכרח באותו רגע: הוא שם, במאגר, וכשהרגע מגיע, מוציאים אותו.

מסקנת הרב

הגר הוא מי שטוה, מבפנים, את דרכו שלו, משום שאיש אינו מחייב אותו.

לקח לשולחן

יש מנהגים שאנו לובשים כמו בגד, משום שהלבישו אותנו בהם. איזה מהם, אצלנו, נעשה באמת כלי בשירות מה שאנו רוצים לחיות? ואיזה עוד ממתין שנבין אותו מבפנים?